

УДК 371.3:811.161.2:373.3

Олена КОМПАНІЙ

кандидат педагогічних наук,
науковий кореспондент кафедри педагогіки й менеджменту освіти
КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»
Херсонської обласної ради, м. Херсон, Україна
e-mail: lkompaniy@ukr.net

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ТЕКСТОТВОРЧИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ПОЧАТКОВОЇ МОВНОЇ ОСВІТИ

У статті розглянуто основні критерії сформованості текстотворчих умінь учнів, що навчаються на завершальному етапі початкової мовної освіти, а саме мовний, комунікативний, рефлексивний. Визначено та охарактеризовано зміст показників кожного критерію. Запропоновано завдання, що реалізують основну мету критерію та показника. Розглянуто рівні сформованості текстотворчих умінь молодших школярів. Проаналізовано вимоги до таких видів роботи як опрацювання мовних засобів (багатозначні слова, синоніми, антоніми, словосполучення, речення), складання власних текстів різних типів і жанрів, переказування. вимоги щодо оцінювання вмінь учнів початкової ланки освіти.

Ключові слова: текстотворення, текстотворчі вміння, молодші школярі, критерії, показники, рівні.

Сучасна освітня парадигма вимагає перегляду організації навчально-виховного процесу на уроках української мови, головною метою якого є розвиток особистості учня. Набуває особливої актуальності стимулювання рецептивної й продуктивної мовленнєвої діяльності учнів, спонукання їх до виконання комунікативних завдань, що є важливою умовою та необхідним компонентом процесу праці, пізнання й орієнтації людини у світі.

У зв'язку з цим на сучасному етапі змінюються завдання мовної освіти, що не може зводитися лише до передачі й засвоєння знань, набуття нових умінь та навичок. Перед школою постало завдання – виховати грамотну, продуктивно мислячу людину, яка володіє системою знань і розвиненими комунікативними здібностями, що дозволяють їй репрезентувати себе через мовлення.

Процес навчання української мови в початкових класах має на меті сформуванню низку вмінь, що слугують основою комунікативної компетентності школяра. Серед них найскладнішими є вміння створювати власні висловлювання під час спілкування. З огляду на зазначене, одним із головних завдань уроків української мови у початкових класах вважаємо навчання текстотворенню.

Аналіз науково-методичної літератури засвідчив, що проблему текстотворення досліджено численними науковцями, серед яких Н. Будна, Л. Варзацька, М. Вашуленко, О. Глазова, Н. Голуб, Т. Донченко, Т. Ладиженська, М. Львов, М. Мещеряков, О. Москальська, М. Пентилюк, В. Собко, М. Соловейчик, В. Статівка, О. Хорошковська, але

питання щодо основних критеріїв та рівнів формування текстотворчих умінь учнів початкової школи досліджено недостатньо. Тому виникає необхідність дослідити не лише основні критерії, але й показники рівнів сформованості текстотворчих умінь. Отже, метою статті є аналіз критеріїв та рівнів сформованості текстотворчих умінь молодших школярів.

У науковій літературі під поняттям «критерії» розуміють «якості, властивості, ознаки досліджуваного феномена, які дають змогу оцінити, визначити чи класифікувати стан, рівні функціонування і розвитку певного процесу» [4]. А. Семенова наголошує, що критерії – це ознака, завдяки якій відбувається оцінка, визначення, класифікація явища чи процесу [2]. О. Тимофеева трактує як підстави для порівняння якісних і кількісних результатів роботи ..., що дозволяють охарактеризувати стан та визначити динаміку сформованості [3, 284]. У дослідженні нам імпонує думка І. Лернера, в якій критерії визначаються як «розпізнавальні ознаки, на основі яких щось оцінюється або класифікується» [1, 5].

Здійснений аналіз досліджуваної проблеми дає змогу констатувати, що сформованість текстотворчих умінь у загальноосвітній школі, зокрема початковій, оцінюється такими критеріями, як мовний, комунікативний та рефлексивний. Їх вибір обумовлювався тим, що фундаментом у текстотворенні є мовна та мовленнєва (комунікативна) компетентність, оскільки мовна компетентність є будівельним матеріалом мовленнєвої

компетентності, яка в свою чергу націлена на сприймання/розуміння та продукування висловлювань. Виокремлення рефлексивного критерію ґрунтується на таких вимогах сьогодення, як уміти контролювати мовлення своє й однолітків.

Як відомо, критерії визначаються відповідними показниками, які «є кількісними або якісними характеристиками, тобто мірою сформованості того чи іншого критерію» [4]. Іншими словами кожен критерій розкривається через систему показників, які його характеризують. Розглянемо їх детальніше.

Мовний критерій і його показники:

- уточнення та збагачення словника;
- граматична правильність вживання словосполучень та речень у мовленні.

Комунікативний критерій і його показники:

- знання стилів, типів мовлення;
- складання діалогічних і монологічних текстів різних типів і жанрів;
- переказування текстів.

Рефлексивний критерій та його показники:

- уміння здійснювати самоконтроль та самооцінку власного мовлення та контролювати й оцінювати мовлення однолітків.

Сутність запропонованих показників мовного критерію для обстеження мовлення дітей визначаємо таким чином:

Використання першого і другого показника – *уточнення та збагачення словника, граматична правильність* – дозволяє з'ясувати, наскільки активізується в кількісному відношенні словниковий запас і синтаксична будова мовлення дитини, вміння школярів доречно і точно визначати значення слів, вживати багатозначні слова, синоніми, антоніми; виділяти словосполучення, граматично правильно зв'язувати між собою залежні слова, розширювати речення словосполученнями, будувати речення та правильно застосовувати їх у мовленні. До того ж ці показники дають можливість визначити, чи забезпечується дотримання дитиною логічного й послідовного поєднання всіх частин висловлювання в єдине синтаксичне ціле.

Відповідно до мовного критерію дітям можна запропонувати такі завдання:

1. Прочитайте. Поясніть значення виділених слів.

- Наш Барбос буває дуже *злий*. *Злий* мені, мамо, на руки теплої води.
- Вулицею йшли *три* дівчини. Не *три* сильно скло, бо трісне.

2. Із словом *дорога* складіть речення з *прямим і переносним значенням*.

3. Прочитайте текст. Виберіть потрібний синонім з дужок. Запишіть текст у зошит.

У старому дубовому гаю (оселилися, поселяються) граки. (З'явилися, з'являються) перші пта-

шенята. Шпаки з раннього ранку до пізнього вечора (кричать, викрикують). (Просять, просили) їжу.

4. У реченнях уставте потрібне слово в необхідній формі. Перепишіть.

1. Жито ... у квітні, картопля ... дещо пізніше (садити, сіяти). 2. Для посадки яблук викопали Від річки до саду вода текла (канава, яма).

5. Прочитайте текст. Перебудуйте його так, щоб зміст був з протилежним значенням.

Легкі білі хмари пливли по небу. Лагідний вітер гойдав гілля дерев. Перші листочки радісно тріпотіли од вітру. Настала сонячна весна.

6. Письмово складіть словосполучення, визначте головні і залежні слова.

Квіточка (яка?) ... ; любив (кого?) ...; співав (кому?) ...; пісень (яких?) ...; милувався (чим?)

7. Доповніть речення словами за змістом. Складіть коротку розповідь.

Ніна вишиває (який?) *рушник*. *Нитки лягають на тканину (як?)* *Орнамент виходить (який?)* *На ньому зображені (які?)*... *квіти*.

Інший критерій – комунікативний та його перший показник (*знання стилів, типів мовлення*), спрямований на встановлення рівнів визначати типи, стилі мовлення, формулювати в тексті розповіді, опису, міркування тему, основну думку, добирати заголовки, знаходити структурні елементи та називати їх тощо.

За допомогою такого показника комунікативного критерію, як *складання текстів різних типів і жанрів* з'ясовується рівень умінь створювати тексти різних типів, дотримуючись теми й основної думки, структури, передавати суттєві ознаки (у текстах-опису) предметів, наводити приклади, докази, пояснення (в текстах-міркуваннях), висувати проблему і розмірковувати над нею (есе), створювати різні види описів (порівняльний, художній, науковий), а також жанри з урахуванням змістово-композиційних та лінгвістичних особливостей, ввести діалог під час спірної проблеми з тощо.

Останній показник комунікативного критерію – *переказування текстів* – дає уявлення про вміння дітей докладно, вибірково, стисло і творчо переказувати, тобто відтворювати відповідно до оригіналу, лаконічно і точно скорочувати, знаходити частини тексту за завданнями вчителя та оформлювати їх у зв'язний текст, переказувати текст із творчим завданням (доповнити текст описом чи міркуванням, змінити особу, оповідача та ін.).

Для реалізації мети комунікативного критерію та його показників ефективними є завдання:

1. *Знання стилів та типів мовлення.*

- Прочитай текст. Визначте, які типи мовлення поєднуються в ньому. Знайдіть описання та прочитайте його.

- Прочитайте тексти. До якого стилю відносяться кожний з них?
- Прочитайте тексти. Який з них є описом, а який – міркуванням? Спишіть, поділяючи їх на абзаци? Як називаються структурні компоненти тексту-міркування?

2. Складання текстів різних типів і жанрів.

- а) створіть розповідь за одним сюжетним малюнком;
- б) опишіть пейзаж за вікном;
- в) опишіть предмет в науковому та художньому стилі;
- г) порівняйте письмово ялинку та сосну;
- д) письмово поміркуйте: Чому потрібно берігти книги?;
- е) поміркуйте над темою «Ми повинні жити в мирі та злагоді». По можливості використовуйте слова «я вважаю», «на мою думку», «мені здається, отже» та ін.;
- ж) письмово запросіть одного з адресатів на свято нашого класу «День іменинників»: маму (тата), бабусю (дідуся), товариша, вчителя, Чарівника.

3. Переказ тексту.

- а) докладний
 - Прочитайте текст. Про що в ньому розповідається? Чи влучно автор підбрав заголовок? Складіть план або випишіть ключові слова. Перекажіть за ними.
- б) стислий
 - Прочитайте. Підберіть до нього заголовок. Дайте відповіді на запитання: Коли мурахи вкладають своїх маленьких мурашок спати? Чому вони кличуть на допомогу коника? Яку мелодію грає коник малютам? Спробуйте переказати текст стисло, вибираючи з кожного абзацу основне.
- в) вибіркового переказу
 - Прочитайте. Які події трапилися з кульбабою? Перекажіть це.
- г) творчий переказ
 - Прочитайте оповідання. Перекажіть його від третьої особи.

Відповідно до рефлексивного критерію та його показників було запропоновано завдання, спрямоване на визначення вміння дітей рефлексувати власне мовлення та контролювати й оцінювати мовлення товаришів-однолітків під час створення різних текстів.

Сукупність визначених нами критеріїв та їх показників сформованості текстотворчих умінь дає змогу цілком охопити усі сутнісні характеристики досліджуваного феномена.

Як відомо, механізмом переведення якісних показників у кількісні слугують рівні. В початковій школі виокремлюють здебільшого чотири рівні сформованості певного феномена: низький, середній, достатній та високий. Кожний рівень містить описові характеристики сформованості

текстотворчих умінь молодших школярів. Розглянемо їх детальніше.

Високий – мають учні, які вдало використовують в діалогічному і монологічному мовленні мовні одиниці (усвідомлюють значення слів, знаходять точні слова відповідно до ситуації мовлення, вживають їх у правильній граматичній формі, узгоджують слова в словосполученнях і реченнях згідно з мовними нормами, створюють речення, володіють формулами мовленнєвого етикету); відрізняють типи і стилі мовлення, формулюють в них тему, головну думку, визначають структурні елементи; доречно описують предмети, явища, вміють порівнювати, міркувати, підбираючи ознаки, докази. Під час створення жанрів, дотримуються змістово-композиційних особливостей. У складанні суперечки ввічливо сперечаються, припиняють діалог, не доводячи його до сварки. В ході докладного переказування відповідно до оригіналу відтворюють зміст, користуючись опорними елементами (планом і ключовими словами), вміють стисло, лаконічно та точно передати головну інформацію під час стислого переказу, застосовуючи змістовий і мовний спосіб компресії, правильно знаходити інформацію з різних частин тексту на запропоновану тему та оформлювати її в текст при вибіркового переказі, справляються із творчим переказом (дописують, змінюють, відтворюють текст від третьої особи, іншого героя тощо). Учні здатні визначати типові помилки в текстах однолітків. Рефлексія мовлення має спонтанний характер та базується на чутті мови. В творі допущено 1–2 граматичні помилки.

Достатній – характеризується вміннями: правильно застосовувати мовні засоби в тексті, однак відзначаються деякі незначні недоліки у використанні синонімів, антонімів, граматичному оформленні словосполучень, речень; писати власні висловлювання всіх типів відповідно теми, головної думки, структурним компонентам; уміло здійснювати описання предметів, явищ, а також порівнювати, міркувати, підбирати ознаки, докази; вдало створювати жанри, дотримуючись змістово-композиційних особливостей, ввічливо припиняти діалог в спірному питанні, хоча подекуди допускають помилки; логічно і послідовно відтворювати текст у ході докладного переказу, користуючись при цьому планом і ключовими словами, стисло переказувати зміст, застосовуючи способи компресії, знаходити інформацію за вказаною темою під час вибіркового переказу, доповнювати, змінювати текст за завданнями вчителя (творчий переказ), але існують несерйозні помилки у виборі ключових слів, складанні плану під час докладного переказу, знаходженні основної

інформації в стислому та вибіркового переказі. Учні вміють визначати недоліки в текстах своїх та однолітків. У письмових творах існує 3-4 граматичних помилок.

Середній – спостерігається в учнів, які не завжди вдало застосовують мовні засоби у тексті, не розуміють значення слів, у словосполученнях та реченнях спостерігаються помилки у граматичному оформленні, виборі вдалого слова; розпізнають типи і стилі мовлення, але з труднощами визначають в них тему, основну думку, є недоліки у структурі; з помилками складають план та знаходять ключові слова в процесі докладного переказу, але намагаються переказати текст відповідно оригіналу; за допомогою вчителя працюють над вибірковою, стислим, творчим переказом, а також створенням текстів різних типів і жанрів; в діалогічному тексті (суперечка) майже не досягають цілей спілкування; рефлексію здійснюють частково. В письмовій роботі існує 5–6 граматичних помилок.

Низький – виявляють учні, які під керівництвом учителя виконують вправи; демонструють помилки у вживанні мовних засобів; зазначають труднощі в побудові діалогічних і монологічних текстів різних типів і жанрів, тобто не дотриму-

ються теми, основної думки, змістово-композиційного та лінгвостилістичного оформлення; мають невеликий словниковий запас слів (майже не застосовують синоніми, антоніми, ознаки, порівняння тощо); намагаються докладно переказати текст, користуючись планом і ключовими словами, але зустрічають недоліки в їх складанні та знаходженні; за допомогою вчителя створюють стислий текст, знаходять інформацію з різних частин тексту та оформлюють її у зв'язне мовлення у ході вибіркового переказу; з недоліками виконують творчі завдання. До того ж не здійснюють рефлексію над мовленням, припускаються 7–9 граматичних помилок.

Підсумовуючи зазначимо, що охарактеризовані нами рівні сформованості текстотворчих умінь молодших школярів дають змогу сформува-ти шкалу, яка є ефективною у діагностуванні рівневих змін під час роботи над текстотворенням.

Визначивши нашу дослідницьку позицію щодо критеріїв, показників та рівнів сформованості даного феномену, зауважимо, що наступним кроком у нашому дослідженні є питання, що пов'язані з практикою формування вмінь створювати різноманітні тексти.

Список використаних джерел

1. Лернер И.Я. Качество знаний учащихся. Какими они должны быть? / И.Я.Лернер. – М.: Знание, 1978 – 46 с.
2. Словник-довідник з професійної педагогіки / за ред. А.В.Семенової. – Одеса: Пальміра. – 2006. – 364 с.
3. Тимофеева О. Критерії, показники та рівні сформованості соціально-комунікативної компетентності в майбутніх судоводів / О. Тимофеева // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Педагогічні науки. – 2016. – Вип. 147. – С. 283-288.
4. Цар І. Критерії та рівні сформованості індивідуального стилю професійної діяльності майбутнього вчителів гуманітарного профілю [Електронний ресурс] / І.Цар. – Режим доступу : <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/142>

References

1. Lerner Y.Ya. (1978) Kachestvo znanyi uchashchychksia. Kakymy ony dolzhny byt? M.: Znanye. 46 s. [in Russian].
2. Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky (2006) / za red. A.V.Semenovoi. Odesa: Palmira. 364 s. [in Ukrainian].
3. Tymofieieva O. (2016) Kryterii, pokaznyky ta rivni sformovanosti sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti v maibutnikh sudnovodiiv. Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Ser.: Pedahohichni nauky. Vyp. 147. 283-288 [in Ukrainian].
4. Tsar I. Kryterii ta rivni sformovanosti indyvidualnoho styliu profesiinoi diialnosti maibutnoho vchyteliv humanitarnoho profilu». URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/142> [in Ukrainian].

Компаний Е. В. Критерии, показатели и уровни сформированности текстообразующих умений младших школьников на завершающем этапе начального языкового образования

В статье рассматриваются основные критерии сформированности текстообразующих умений учащихся, обучающихся на завершающем этапе начального языкового образования, а именно: языковой, коммуникативный, рефлексивный; определено и охарактеризовано содержание показателей каждого критерия; описано уровни сформированности текстообразующих умений младших школьников; проанализировано требования к таким видам работы, как усвоения языковых средств (многозначных слов, синонимов, антонимов, словосочетаний, предложений), написание собственных текстов разных типов и жанров, пересказ текста, требования по оценке умений учащихся начального образования.

Ключевые слова: текстообразование, текстообразующие умения, младшие школьники, критерии, показатели, уровни.

Kompanii O. Criteria, indicators and levels of the compilation of text-based lessons of the large schools at the final stage of initial language education

The article considers the main criteria, indicators and levels of formation of text-making skills of students, who study at the final stage of primary language education. The concept of «criterion» is analyzed and it is established that this is a sign on the basis of which something is evaluated or classified. The analysis of the problem

under investigation makes it possible to state that the formation of text-making skills in a secondary school, in particular the initial one, is evaluated by such criteria as linguistic, communicative and reflexive. Their choice was due to the fact that the basis for the creation of the text is linguistic and linguistic (communicative) competence, since linguistic competence is a building material of speech competence, which in turn is aimed at perception / understanding and production of expressions. The isolation of the reflexive criterion is based on such requirements of the present as how to be able to control the broadcast of one's own and peers. In addition, it has been established that the indicators determine the set of requirements, as well as quantitative or qualitative characteristics, that is, the measure of the formation of a particular criterion. The content of the indicators of each criterion is determined and characterized. The language criterion contains such indicators as refinement and enrichment of the dictionary, comprehension of the phrase and sentence as a special unit of the language and their grammatical correctness in the speech; communicative – knowledge of styles, types of speech; compilation of dialogical and monologue texts of different types and genres; retelling of texts; reflexive – the ability to self-control and self-assessment of own speech and to monitor and evaluate the broadcast of peers). Proposed tasks that fulfill the main objective of the criteria and indicators are proposed. The levels of formation of text-making skills of junior pupils (high, sufficient, average, low) are considered. Requirements for such types of work as working out of linguistic means (polysemy words, synonyms, antonyms, phrases, sentences), compilation of own texts of various types and genres, retelling are analyzed. requirements for assessing the skills of primary education students.

Key words: text creation, text-making skills, junior pupils, criteria, indicators, levels.

Стаття надійшла до редколегії 16.01.2018

УДК 37.013.75

Тамара КОРОГОД

*старший викладач Чернігівського
національного технологічного університету, м. Чернігів, Україна
e-mail: tommyak@ukr.net*

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МОДЕЛЮВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ДОСВІДУ САМОСТІЙНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІНШОМОВНОГО СПІЛКУВАННЯ

У статті автор здійснює класифікацію комплексу педагогічних умов, зорієнтованих на формування у студентів немовних спеціальностей досвіду самостійної пізнавальної діяльності під час оволодіння ними професійним іншомовним спілкуванням; виокремлює завдання, що передбачають їх реалізацію у світлі компетентнісної парадигми навчання та зазначає методологічні підходи, необхідні для розроблення технології формування досвіду СПД під час розвитку у них професійної іншомовної компетентності.

Ключові слова: педагогічна умова; методологічні підходи; самостійна пізнавальна діяльність; професійне іншомовне спілкування; технологія формування досвіду СПД.

Формування в особистості сукупності уявлень про свої пізнавальні процеси і можливості, оволодіння системою знань, умінь і навичок, які розкривають зміст цих уявлень, передбачає застосування гнучкого підходу до постановки цілей діяльності, самостійного її планування, оцінювання і моніторингу. А відтак моделювання умов самоосвітньої діяльності потребує переорієнтації процесу навчання професійного іншомовного спілкування на нову систему цінностей, покликану сприяти підготовці неповторної творчої особистості, здатної реалізувати свій внутрішній потенціал у фаховій діяльності. Відповідно до сучасної концепції творчого саморозвитку особистості невідкладним завданням викладачів вищої школи ми розглядаємо забезпечення умов для усвідом-

лення кожним із суб'єктів навчально-виховного процесу своєї самоцінності, унікальності; їх творчого самовизначення, самоуправління, самоудосконалювання, і нарешті, творчу самореалізацію особистості [1, 72].

Організація процесу формування досвіду самостійної пізнавальної діяльності на сьогодні є достатньо вивченою науково-педагогічною проблемою. Умовно генезу її дослідження можна диференціювати за трьома напрямками. І напрям – філософсько-педагогічний простежується вже з часів Античності, де ґрунтовні педагогічні ідеї методологічного характеру у творах Геракліта, Демокріта, Сократа, Арістотеля, Платона, в яких ідея пізнання істини (Геракліт, Демокріт) трансформувалася в ідею пізнання себе (Сократ) [5, 51].